

stom Maliartstvo na Spiši okolo roku 1500 a magnátska rodina Zápol'ských. In: *Gotika i. m.* 399–402.

14 A királyi udvarhoz fűződő kapcsolatról is szól, a régebbi felvételeket felelevenítve: *Poszler Györgyi*: Az Árpád-házi szent királyok a magyar középkor századaiban. In: *Történelem – Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. Szerkesztette Mikó Árpád, Sinkó Katalin. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest 2000, 182. Újabban: *Kerny Terézia*: A holló jegyében, avagy lilium és holló. (Gondolatok a szepeshelyi főoltár-ról.) Elhangzott 2006. április 20-án a *Portré és kultusz* című, A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Művészettörténeti Tanszékének konferenciáján (Magyar Nemzeti Galéria).

15 *Divald* 1906, 53.

16 Egyelőre sajnos arra vonatkozó adatot sem sikerült találnom, hogy Fenyő Lajost esetleg valamely felvidéki állomásról helyezték volna át Tövisre. Több sematiz-

musban is szereplő Tasnádi előneve nem utal felvidéki származásra. Még ennyi információnk sincs azonban felesége származására vonatkozóan.

17 A szakirodalom apró eltérésekkel eddig is egyetértett abban, hogy a szepeshelyi Szent Márton-főoltár ezt a stílusirányzatot képviseli: *Divald* 1906, 53–54; *Schürer–Wiese* 1938, 222–224; *Csánky* 1937, 12–23; *Csánky Dénes*: A szepesi és sárosi táblaképfestészet 1460-ig. Az emléksanyag lajstromozásával és képes bemutatásával. Budapest 1938; *Radocsay* 1955, 122, 437–439; *Végh* 2003, 384–385; *Fajt* 2003, 399–402.

18 A szepeshelyi főoltárt a szakirodalom egyöntetűen 1470–1478 közé datálja, Kerny Terézia pontosítása szerint 1477-ben készülhetett. *Kerny Terézia*: Gondolatok a szepeshelyi főoltár magyar királyszenteket ábrázoló táblájáról. In: *Szent Imre 1000 éve. Tanulmányok Szent Imre születésének ezredik évfordulója tiszteletére*. Szerk. Kerny Terézia. Székesfehérvár 2007 (Megjelenés előtt.)

SARKADI NAGY Emese, Szépművészeti Múzeum / Museum of Fine Arts, H-1146 Budapest, Dózsa György út 41.

On the origin of the so-called "Marosvásárhely panel", or the difficulties of regional research The panel painting of an unidentified female saint was purchased by the Museum of Fine Arts from a railway clerk in 1908. On the basis of the postal address, the panel itself was thought to originate from Marosvásárhely, and later research literature also attributed it to a Transylvanian follower of the Viennese Schottenmeister and dated it to around 1500–1510. The panel kept in the Hungarian National Gallery since 1974

was restored in 1989–90 and the author identified its closest stylistic analogy in Szepeshely (Spišská Kapitula) in former Upper Hungary. There is diplomatic evidence that the altars of the cathedral of Szepeshely were in place already in 1478, hence the Budapest panel must be dated to the late 1470s, if it was indeed produced by the workshop of the high altar of the cathedral.

Kulcsszavak: Schottenmeister, követők, Erdély, Szepesség, oltártábla / *Keywords*: Schottenmeister, followers, Transylvania, Szepesség region (Zips), altar panel

TÜSKÉS ANNA

ADATOK ID. LUCAS CRANACH MARIAHILF-KÉPÉNEK KULTUSZÁHOZ A 17–18. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON¹

Az id. Lucas Cranach által 1537-ben festett és ma Innsbruckban található Mariahilf-kép másolatai az egész Habsburg Birodalomban elterjedtek. Az 1627-ben készült passauai másolat különleges jelentőségre tett szert Bécs 1683. évi ostromakor. A Passauba menekült I. Lipót császár naponta elzarándokolt a közeli Kapuzinerbergre, hogy a kép előtt könyöröggjön birodalmáért. Az 1683. szeptember 12-i bécsi győzelmet Szűz Máriának, a „Keresztények Segítségének” tulajdonították. A győzelemért hálából a császár felépíttette Bécsben a Mariahilf-templomot, melynek oltárára a passauai kép másolatát helyezték, XI. Ince pápa pedig elrendelte szeptember 12-ére Mária neve ünnepét. A hálaünnepségen, melyet maga Lipót császár rendelt el, a passauai *Mariahilf* ikonográfiai típusa törökverő és dinasztikus szim-

bóлумmá vált. A meginduló törökellenes felszabadító háborúk, majd ezt követően a német lakosság betelepítése következtében a kegyképnek számos másolata jutott Magyarországra. A kultusz elterjedését elősegítette az a téves elképzelés, amely szerint a festmény a mariazei Schatzkammerbild másolata, melyet I. (Nagy) Lajos király adományozott hálából a török felett aratott győzelemért (1364).

Hasonlóan a kegykép és a körülötte kialakult kultusz németországi és ausztriai kutatásához, melyet korábban Walter Hartinger, Karl Kolb és Karl Mindera, újabban Roland Gröber és Georg Henkel végzett, a Mariahilf magyarországi elterjedését is több tanulmány vizsgálta az elmúlt három évtizedben.² Közülük Bálint Sándor, Knapp Éva, Szilárdfy Zoltán és Tüskés Gábor barokk kori búcsújárásra,

kultusztörténetre és népi vallásosságra irányuló kutatásai az irányadók.³ Anyaggyűjtésem során a korábban ismert összesen 56 magyarországi ábrázolás 71-re bővült. Az alábbiakban röviden bemutatom a Mariahilf-képtípus magyarországi elterjedésének tér- és időbeli folyamatát, a különböző hordozó műfajokat, a négy típusváltozatot és a magyarországi vallásosságban betöltött jelentőségét.

A 17. század utolsó negyedében Magyarországon a Mariahilf törökverő, vízi veszélyben és pestisben segítő szerepet töltött be. Esterházy Pál nádor nagyban hozzájárult a Mariahilf magyarországi tiszteletének elterjedéséhez a passauai kegykép részletes leírásával az 1690-ben és 1696-ban magyarul megjelent, európai Mária-kegyhelyeket bemutató műveiben.⁴

A legjelentősebb Mariahilf-kegyhelyen, Bodajkon Péter Willibald 1697-ben kezdte meg a munkálatokat: a régi alapokon elkezdte a Segítő Szűz kápolnájának építését, majd 1728–1742 között a búcsújárók befogadására alkalmas barokk kegytemplom épült a kápolna mellé.⁵

A Mariahilf-képtípus terjesztésében jelentős szerepet játszott a ferences rend, ezen belül elsősorban a kapucinusok. Ez a magyar anyagban úgy tükröződik, hogy a tíz Mariahilf-kegyképpel rendelkező

2. Zrínyi Miklós arképe, 18. század. Szigetvár, Városháza. Részlet a tollforgó csatján ábrázolt Mariahilf-képpel

búcsújáróhely közül hármat obszerváns ferencesek, kettőt – köztük Bodajkot – kapucinusok gondoztak.

A legkorábbi kultushelyek közé tartozik a barátfalvi Segítő Mária-kápolna, amely az 1697-es canonica visitatio szerint már állt a tisztelt kegyképpel. A ma is álló kápolna 1764-ben épült.

A trencsényi jezsuitáknál őrzött, hadi trófeumokkal keretezett Segítő Boldogasszony-kép a Szűz Máriának tulajdonított palladium-funkció legkiválóbb példája.⁶ A kép a Segítő Máriát ábrázolja a törökverő császári hadsereg fölött.

Magyarországon a pestist sokan a török megszállás következményének vélték, amelyre csak a törökverő Segítő Mária nyújthatott orvosságot. A pestises években számos Segítő Mária-oltárt és -oszlopot állítottak. A pestisjárványok évszázadokon át rettegésben tartották a lakosságot. A nép számos, pestis elleni védőszentet választott, fogadalomból emlékműveket, kápolnákat építettek. Védőerőt tulajdonítottak a Segítő Mária-típusnak, a *Maria lactans*nak és az ún. pestiszenteknek, Sebestyénnek, Rókusnak és Rozáliának.

Ismereteim szerint a legkorábbi, pestistől oltalmazó fennmaradt magyarországi Segítő Mária-ábrázolás a hédervári pestisoszlop. A két címerrel és Krisztus kínszenvedéseinek eszközeivel díszített pillér tetején Szent Rókus és Szent Sebestyén között a kereszt lábánál Mariahilf-dombormű látható. A két címer alapján következtethetünk az állítás idejére. A 17. század végén Héderváry Katalin volt a nagy múltú család utolsó sarja. A családdal rokonságban álló Esterházyak szorgalmazására I. Lipót engedélyezte Héderváry Katalin öröklési jogát. Erre utal az Esterházy- és a Héderváry-címer. Héderváron 1683-ban volt nagy pestisjárvány. Az időpontok egyezése valószínűsíti, hogy ebben az időben állíthatták az oszlopot.

1. Hédervár, Pestis-oszlop, 1683

3. Mariahilf-kegyszobor, 18. század. Budapest, Szépművészeti Múzeum

A pestises évekkel kapcsolatban kapta elnevezését számos Segítő Máriához címzett patika, melyek közül a legkorábbi az 1690-ben alapított mosonmagyaróvári. A patika mai berendezése a 19. század végéről maradt fenn, a cégér is ekkor készülhetett, amely azonban nem a Mariahilfet, hanem a *Maria Immaculatát* ábrázolja.⁷ További Segítő Máriáról elnevezett patikát találunk például Sopronban és Csesztregen.

A magyarországi búcsújáróhelyeknek kb. a kilencven százaléka Mária-kegyhely. A Mária-kegyképek külföldi ikonográfiai típusai közül legnagyobb számban különböző olasz típusok szerepelnek, melyek egy része – így elsősorban a Loretó-típus – osztrák, illetve bécsi közvetítéssel került Magyarországra. Az osztrák Mária-kegyképtípusok közül a legtöbb a Mariahilf, ezen kívül megtalálható még a mariazelli típus néhány változata.

A Mariahilf-képtípus felvet több ikonográfiai és terminológiai problémát. Mariahilf-típuson a művészettörténészek Cranach festményét és annak másolatait értik. A „Segítő Mária”, „Maria Auxiliata”, „Mariahilf” kifejezéseket azonban gyakran más ikonográfiai típusú kegyképekre is használják a néprajzkutatók és a vallásosság történetének kutatói.⁸ Leggyakrabban a nápolyi eredetű karmelita Madonnát mondják Segítő Máriának, de gyakran a Jó Tanács Anyját is így nevezik. Ikonográfiai szempontból mindhárom esetben a 12–14. században

Bizáncból, az ún. adriai iskola közvetítésével egész Európában elterjedő *Eleusa* ábrázolási típus változatairól van szó:⁹ közülük első a nápolyi karmelita Madonna, amely ikonográfiai típusát tekintve azonos a cambrai Notre-Dame de Grâce-szal.¹⁰ A második a genazzanói Jó Tanács Anyja, majd következik az innsbrucki és a grazi Mariahilf. Ez utóbbinak, melyet Giovanni Pietro de Pomis udvari festő és építész festett 1611-ben a grazi Minorita-templomnak, ikonográfiailag semmi köze a Cranach-féle képhez.

A Mariahilf Magyarországon elterjedt ábrázolásainak fő forrása a passauai kegykép, másodsorban a bécsi másolat. Ezen kívül további három, ún. helyi változattal találkozunk. A passauai eredetű, korona nélküli ábrázolások mellett gyakori a bécsi és a bodajki koronás típus, s ritkább a csillagkoszorús és a baldachinos variáns. A kultusz elterjedésének fő eszközei a sokszorosított grafikai ábrázolások, az ún. kis szentképek voltak.

Ahogy Ausztriában és Németországban, úgy Magyarországon is sokféle műfajban megtaláljuk a Mariahilf tiszteletét.¹¹ Templomok és kápolnák oltárai, szentképek, liturgikus felszerelések, harangok, tézislapok, pestisoszlopok, magánáhitatot szolgáló szobrok és képek, üvegek, szenteltvíztartók, házak homlokzatán elhelyezett domborművek és patikák elnevezése tanúsítja a kultusz széles körű elterjedését.

4. Mariahilf-dombormű a veszprémi a Dubniczay-ház homlokzatán, 1751

5. Mariahilf-dombormű az egri harangöntő házaról. Eger, Dobó István Vármúzeum

A Mariahilf-képet előszeretettel metszették tézislapjukra az egyetemi vizsga előtt álló diákok. Így tett például a török kiűzésében aktívan részt vett és a Rákóczi-szabadságharc idején (1701–1711) is Habsburg-hű gróf Koháry István, Széchi Ferenc, valamint Paulini Márton és Alexovits Vazul pálos szerzetesek.¹²

A kultusz elterjedése szempontjából érdemes tanulmányozni a pécsi püspökség gyűjteményében lévő nagyméretű votívképet, amelyen a Duna, az Inn és az Ilz összefolyásánál épült Passau város látképe felett angyalok tartják a Mariahilf-képet.¹³ A topografikus hűséget mutató mű segítségével következtethetünk arra, hogy a Passauba zarándokok különböző méretű metszeteket és festményeket vásárolhattak, s ezekkel hazatérve hozzájárulhattak a kultusz magyarországi elterjedéséhez.

6. Kehely, 18. századi zománcképekkel.
Eger, Dobó István Vármúzeum

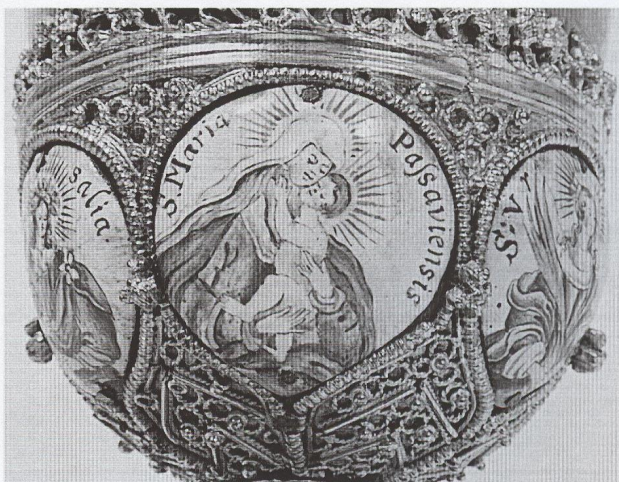
A továbbiakban az eddigi szakirodalom számára ismeretlen ábrázolásokat veszem számba. A német lakosság betelepítése következtében a kegyképnek számos másolata jutott Magyarországra, így a 18. század elején Schwarzwaldból Bátaszékre betelepülő svábok hozhatták magukkal a Mariahilf-kultuszt. Az 1771-ben épült Segítő Szűz Mária-kápolna barokk oltárán a passauai Mariahilf-kegykép másolata látható.

A szigetvári városházán őrzött 18. századi Zrínyi Miklós-portrén a törökverő hős kalpagjának tollforgóját egy, a Mariahilfet ábrázoló csat tartja.¹⁴ Az egyedülálló ikonográfiát a történeti események magyarázzák.

A Mariahilf-kultusz kezdettől fogva szoros kapcsolatban állt a pestissel. Ezt bizonyítja, hogy a passauai templom oltárán a két legnépszerűbb, pestistől védő szent, Sebestyén és Rókus szobra fogja közre a kegyképet. A Mariahilf ezen jelentésrétegének magyarországi elterjedését számos oltárkép, kápolna és pestisoszlop bizonyítja. A nagymegyeri (Veflký Meder) plébánia előtt álló Mariahilf-oszlop a hédervári példa nyomán elterjedt műfaj 19. századi emléke.

A Mariahilf közvetlen közelében található ábrázolások utalnak a kegykép tiszteletének összefonódására más kultuszformákkal. Több kegyhelyen találkozzunk a kép mellett magyar szent királyok szobrával vagy más szentek ábrázolásával. A zirci apátsági templom bal első mellékoltárán, a Szentháromság-kép alatt ovális keretben találjuk a berendezés többi részével együtt a 18. század harmadik negyedében készült Mariahilf-képet.

Mariahilf-ábrázolások nemcsak oltárképeken és sokszorosított grafikai lapokon ismertek, hanem a szobrászatban is számos példája maradt ránk. A 18. század közepéről származik az a többszörösen átfestett, eredetileg föltehetően magánáhitatot szol-

7. Kehely. Eger, Dobó István Vármúzeum. Részlet a Passauai Máriát ábrázoló zománcképpel, 18. század első fele

8. Mariahilf-kép, 19. század első fele. Vác, magángyűjtemény

gáló Mariahilf-szobor, amely 2006 őszén adomá-nyozással került a Budapesti Szépművészeti Múze-um Régi Szobor Osztályára.¹⁵

18. századi házhomlokzatokon is gyakran talál-kozunk Mariahilf-ábrázolással. Így például dom-borműve látható a veszprémi vár egyik 1751-ben el-készült palotája timpanonjának csúcsán,¹⁶ és a győri Káptalándomb 30-as számú ház falán. Az egri vármúzeumban őrzött, harangöntő mester házának faláról fennmaradt domborművű ábrázolása eredeti-leg a harangöntők védőszentjével, Szent Forker-nus-szal alkotott párt. Mindhárom esetben egyér-telmű az ábrázolások védő jellege.¹⁷

Az egri vármúzeumban őrzött sodronyzomán-cos kehely egyik zománcképén látható tükörképes Mariahilf a kultusz iparművészetben való elterjedé-sét példázza. Az 1500 körül készült, bőrtűs filigrán-nal díszített kelyhet feltehetően a 18. században dí-szítették zománcképekkel.¹⁸

Egy váci magántulajdonban lévő, Budapest II. világháborús ostroma után az egyik ház tetőcsere-

pei között megtalált 19. századi bádoggép a Maria-hilf magánáhitatban betöltött szerepét tanúsítja.¹⁹

A Mariahilf-kultusz ma is elevenen él Magyaror-szágon. Így például a szigetvári ferences templom északi mellékoltárára a közeli turbéki kegyképnek az eredetivel megegyező nagyságú fényképét helyezték el két éve. Makrai Zsuzsa 2007-ben készült zománc-képe is a turbéki Mariahilfet ábrázolja, de nem szín-helyesen. A művész Jordánszky Elek magyarországi Mária-kegyképeket bemutató, 1836-ban megjelent művének illusztrációja alapján dolgozott.²⁰

A részletes topográfiai és műfaji felmérés bizo-nyítja a passauai kultusz erőteljes magyarországi ki-sugárzását.²¹ A Mariahilfnek nemcsak törökverő jellege volt, hanem háborúk, éhínségek és pestis idején is imádkoztak hozzá. Az eredeti kép másola-tait a török kiűzése után az elnéptelenedett vidé-kekre betelepített német ajkú telepesek hozták ma-gukkal elsősorban. A kultusz a vallásosság szinte minden formájában és a művészet számos műfajá-ban, rétegében megjelent.

JEGYZETEK

1 A tanulmány elhangzott előadás formájában angol-ul a Maria in der Krise című konferencián Münchenben 2007. július 26-án. Köszönöm Knapp Évának és Tüskés Gábornak, hogy használhattam az általuk összeállított magyarországi búcsújáróhelyek katalógusának kiadatlan kéziratát.

2 Karl Mindera: Mariahilf, ein Beitrag zur religiösen Volkskunde. München, 1961; Karl Kolb: Marien Gnaden-bilder. Würzburg, 1976, 69–70; Karl Kolb: Wallfahrtsland Franken. Würzburg 1979, 57–58; Karl Kolb: Maria Patronin Frankens. Würzburg 1982, 92–95; Karl Kolb: Typologie der Gnadenbilder. In: Handbuch der Marienkunde, hrsg. von Wolfgang Beinert und Heinrich Petri, Bd. 2. Regens-burg 1984, 462; Walter Hartinger: Mariahilf ob Passau. Passau 1985; Jürgen Lenssen (Hg.): Maria-Hilf. Ein Cra-nach-Bild und seine Wirkung. Würzburg 1994; Roland Gröber: Maria Hilf: ein deutsches Wallfahrtsbild in Südti-rol. Der Schlern 70. 1996, 259–273; Georg Henkel: Vom Kunstbild zum Kultbild: Mariahilf zu Innsbruck. In: KultBild: Visualität und Religion in der Vormoderne. Hg. von Thomas Lentjes. Berlin 2004, 143–171.

3 Gábor Tüskés-Éva Knapp: Österreichisch-ungarische interethnische Verbindungen im Spiegel des barockzeitli-chen Wallfahrtswesens. In: Bayerisches Jahrbuch für Volks-kunde. München 1990, 8–9; Bálint Sándor-Barna Gábor: Bú-csújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Budapest 1994, 104; Gábor Tüskés-Éva Knapp: Volksfrömmigkeit in Ungarn. Beiträge zur vergleichenden Literatur- und Kulturgeschichte. Dettelbach 1996, 188–189; Lantosné Imre Mária: Szűz Mária kultusz és iko-nográfia a pécsi egyházmegyében. In: Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európá-ban. Szerk. Barna Gábor. Szeged 2001, 265; Tüskés Gábor-Knapp Éva: Népi vallásosság Magyarországon a

17–18. században. Budapest 2001, 88–89; Szilárdfy Zoltán: Ikonográfia – kultusztörténet. Budapest 2003, 76, 150–152, 195–201; Liszka József: Mariahilf-tisztelet a Kárpát-medene-ce nyugati felében. In: Halmok és Havasok. Tanulmányok a hatvan esztendőös Báth János tiszteletére. Szerk. Báth Dániel, Laczkó János. Kecskemét 2004, 287–300.

4 Esteras [Esterházy] Pál, Az egész vilagon levő csudalatos boldogságos Szűz kepeinek.... Nagyszombat 1690, 119–120, reprint: Budapest 1994; Esterás [Esterházy] Pál, Mennyei korona. Nagyszombat 1696, 184–185.

5 Bodajk vonzáskörzetéről, zárandoklatokról, sok-szorosított grafikai ábrázolásokról: Szilárdfy Zoltán-Tüs-kés Gábor-Knapp Éva: Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről. Budapest 1987, 159–160; Tüskés Gábor: Búcsújárás a barokk kori Magyar-országban a mirákulumirodalom tükrében. Budapest 1993, 221, 332–333; Tüskés-Knapp 2001, 74–75.

6 Szilárdfy 2003, 210. kép.

7 Köszönöm a mosonmagyaróvári patika helyreállítási munkálatait végző Lenzsér Péter építész segítségét, és a fotódokumentáció megtekintésének lehetőségét.

8 Például a baja-vodicai, a krasznahorkai, a szentan-tali és a varannói kegyképre. Bálint-Barna 1994, 346; Tüs-kés-Knapp 1996, 188.

9 Az adriai iskola képeinek forrását valószínűleg a konstantinápolyi Kariye Camii 1335 előtti freskója képez-te. Az iskolához kapcsolt képek: Alessandria, Duomo, 14. század közepe; Bruxelles, Stoclet Collection, 14. század eleje; Lesina (Hvar), püspökség; Skradin (Sibenik), polip-tichon Mate Bedrica tulajdonában; Sta Maria al Morrocco, Tavernelle, templom főoltárán. Feltételezésem szerint egy ilyen táblakép jelenthette Cranach számára a kiindu-lópontot a Mariahilf-kép megfestésékor. A brüsszeli és a lesinai táblaképet Grgo Gamulin újabban a Tersatto Ma-

donna Mesterének tulajdonítja. Az adriai iskoláról lásd: E. B. Garrison: Italian Romanesque Panel Painting, Firenze, 1949, p. 11; Grgo Gamulin: Il „Maestro della Madonna di Tersatto”. Arte Veneta 34. 1980, 18–25; Kuno Prijatelj: Un polittico di Paolo Veneziano a Skradin. Arte Veneta 13–14. 1959–1960, 25–29.

10 Vö. Kolb 1984, 460–461. Kolb külön típusként tárgyalja őket.

11 A kép egy kevésbé ismert ábrázolása egy festett és aranyozott elefántcsont Mariahilf-faragvány a firenzei Bargellóban, inv. 196C. 17. századi spanyol műként tartják nyilván.

12 György Rózsa: Thesenblätter mit ungarischen Beziehungen. Acta Historia Artium 33. 1987–88, 272, 278, Abb. 22, 30; Szilárdfy 2003, 347. kép.

13 Lantosné Imre Mária 2001, 9. kép.

14 Cennerné Wilhelmb Gizella: A Zrínyi család ikonográfiája. Budapest 1997, 52, 17a.

15 Budapest, Szépművészeti Múzeum, ltsz. 2006.1. Köszönöm Verő Máriának, hogy tanulmányozhattam a szobrot.

16 Veszprém, Vár u. 29. Du bniczay-ház, építtetője Dubniczay István éneklő kanonok, építész Tietharth József volt 1751-ben. Korompay György: Veszprém, Budapest 1957, 147, 114. kép; Aggházy Mária: A barokk szobrászat Magyarországon. Budapest 1959, 2. 306; G. Lászlai Judit: A veszprémi Dubniczay-ház (Vár u. 29.) műemléki kuta-

tása és annak hatása az épület újjászületésére. Műemlékvédelem 2007/2, 94–106.

17 Magyarország műemléki topográfiája VIII. Heves megye műemlékei II. Szerk. Dercsényi Dezső–Voit Pál. Budapest 1972, 307–308.

18 Köszönöm Rákossy Annának a segítséget a kehely meghatározásában és H. Szilasi Ágotának a jó minőségű fényképfelvételeket a kehelyről. A további öt zománckép női szenteket ábrázol: „S. Aplonia, S. Barbara, S. Rosalia, S. Vrsvla, S. Catharina.” Magyarország műemléki topográfiája VIII. Heves megye műemlékei II. Szerk. Dercsényi Dezső–Voit Pál. Budapest 1972, 179, 144. kép: Eger, Vármúzeum. Sodronyzománkos kehely XVIII. századi festett zománcképekkel a Főszékesegyház Kincstárából; Dávid Katalin: Magyar egyházi gyűjtemények kincsei. Budapest 1981, 53. szám.

19 Szilárdfy 2003, 346. kép. Köszönöm Pálos Frigyes váci kanonoknak, hogy megtekinthettem a tulajdonában lévő képet.

20 Jordánszky Elek: Magyar országban 's az ahoz tartozó részekben lévő Bóldogságos Szűz Mária kegyelem' képeinek rövid leírása. Pozsony 1836, 92–93.

21 További, az eddigi szakirodalom számára ismeretlen ábrázolás, egy a szombathelyi Egyházmegyei Gyűjteményben őrzött festmény, amelyet leltározás miatt nem tudtam megtekinteni. Köszönöm az adatot Rettégi Csabának.

TÜSKÉS Anna, Magyar Tudományos Akadémia, Irodalomtudományi Intézet / Institute for Literary Studies of Hungarian Academy of Sciences, tuskas.anna@freemail.hu

Addenda to the cult in 17th–18th century Hungary of Lucas Cranach the Elder's Maria-Hilf painting The Maria-Hilf picture painted by Lucas Cranach the Elder in 1537 and preserved in Innsbruck today has copies spread in the whole Habsburg Empire. The Passau copy made in 1627 acquired special significance in the Ottoman siege of Vienna in 1683. Its cult is known not only in German areas and Austria, but also in Hungary. Its material relics have been mainly collected by ethnographic researchers interested in pilgrimages, cults and popular religion of the baroque age. The present paper briefly summarizes the spatial and temporal processes of the spread of the Maria-Hilf

picture type in Hungary, describes the picture variants, the media they appear in, and their role played in religious life in Hungary. The earlier known 56 Hungarian representations are extended to a total of 71. Of them, most important are the plague column in Hédervár (1683), an 18th century Zrínyi portrait from Szigetvár, the reliefs on the facades of baroque houses in Veszprém and Eger, and the 18th century enamel picture on a presumably late Gothic cup.

Kulcsszavak: Lucas Cranach, passaui másolat, Mariahilf-kép, kultusztörténet, tárgyi emlékek, Pestis-oszlop, barokk épületszobrászat, zománcképes kehely / *Keywords:* Lucas Cranach, Passau copy, Maria-Hilf picture, cult history, material relics, Plague column, baroque architectural sculpture, cup with enamel pictures